

Pesti nagypolgári családból indult el *Tormay* Cecile pályája, német eredetű és német kultúrájú patríciusok közül, és a századvég firenzei és francia irodalmi szalonjain keresztül jutott el a nemzeti kötelességeit fölismerő író felelős irodalompolitikai és társadalmi állásfoglalásáig: ritka szép élet és kiváltságos írói pályafutás. Említik róla, hogy kislány korában inkább játékos, mint komoly, inkább gyermek-fölhevülésű, mint felnőtt célkitűzésű fogadalmat tett, nevezetesen azt, hogy megbecsülést szerez asszonyi voltának és nevét sok férfi kortársa fölé emeli a külföldön is. Ezt a legendát aztán utolsó betűig híven beváltotta. A századvég Európájának szellemi vérkeringése hatott át rajta is, első novelláit, melyekben egy egyetemes humanitású európai életérzés mutatkozott meg, egyszerre ismerték meg külföldön és Magyarországon, és a kezdet szerencsés irodalmi hely-választása élete végéig öröke maradt. Első regénye — az *Ember a kövek között* — nagy magyar és francia siker, a második — *A régi ház* — egyike a magyar irodalom legjelentősebb külföldi térfoglalásainak. Írói munkássága kezdettől fogva nem szorult egy társtalan nyelv és egy társtalan közösség szűk körébe, — határa Európa volt és hatása is európai. A század első évtizedében a magyar irodalom európai nagykövete, akiben a kortársak a maguk európaiságát ismerik meg magyar köntösben, és a *Régi ház* sikere és elterjedése sokkal komolyabb és jelentősebb, a magyarságból többet felmutató irodalomdiplomáciai eredmény, mint a regény megjelenésével egy időben külföldön, különösen az akkori Németország színpadjaira meginduló nemzetközi hangsúlyú magyar dráma-kivitel. A *Régi ház* sikere ekkoriban már kettősen jelentős: a már korai novelláiban is hibátlan művészi formában megjelenő alkotás az Európában otthontalan és mégis gyökeret verő magyarság szívéig mutat a német eredetű és megmagyarosodó pesti polgárság családi történetében. Az európai magyarság, az európaiságában is különálló, sajátos lelki színeket mutató magyarság vonul be ezzel a munkával kora egyetemes irodalmi tudatába, s Tormay Cecile — aki első írásaival jelentős megbecsülést és sikert ért el nemzetének — ezzel a munkájával teszi meg az első igazán számító, igazán fontos és elévülhetetlen szolgálatot. A szolgálat — egész élete az volt — később, különösen a háború után még nagyobb jelentőségű lett. A *Bujdosó könyv* — ez a heves lángolású, asszonyos bensőségű napló a magyar lélek forradalmas bujdoklásáról — Magyarországon erős együttérzést keltett, külföldön a békekötések feszült légkörének Európájában pedig a magyarság nemzeti értékeinek higgadt tisztázására és elismerésére vezetett. Ezzel a naplóval aztán kettészakadt Tormay Cecile írói és politikai — milyen vérbeli politika volt az ő kultúrpolitikája! — működése. Az író teljes lélekkel fordult fajtája felé megkezdett és halálával csak csonkán befejezett hatalmas történelmi trilógiájával, az *Ósi küldött*-tel: mondanivalói csak nemzetének szólnak már, szinte egy irodalmi végrendelet határozottságával és hangsúlyával. A magyar szellem nagykövete pedig a Népszövetség mellé állt, annak keretei között akart további sikereket elérni fajtájának, és Mme Curie helyén képviselte korunk vezető asszony-szemléi között Magyarországot. Így zárul be harmonikusan, nemes kicsengéssel értékes élete: teljes életet élt, a legértékesebb magyar asszonyi életek egyikét.

Kora európai kultúrájának áramlatában állt Tormay Cécile, az író. Polgári származás, a polgári eredet minden hajlékonyságával és ösztönös problémaérzékenységgel. Munkássága — mint írói munkásság — első korszakában inkább a korabeli külföldi irodalom keretébe illett, mint a magyar irodalom akkori aktuális helyzetébe. Vérbeli «nyugati író», akiben európai írotársaival egy időben hatottak ugyanazok a kultúr-íngerek: mesterei és társai között ott áll D'Annunzio, France Anatole, Mann Thomas. És nehezen lehetne megállapítani, hogy mesterei is voltak-e egyben? Ez a finom, átfogó kultúrájú asszony tökéletesen megtalálta helyét abban az irodalmi légkörben, amely az absztrakt mondanivalók, az időtlen témák felé vonzódott. Égtájai a mitológia görögsége, az univerzális alapú Hoffmann-i, Hawthorne-i, Poe-i misztikum. Formái a parabola, a fölnagyított szimbólum. Ezek között a határok között mozogtak korai novellái, és első regénye is még ennek az elvont, szépség-kultuszra törekvő írásmódnak a terméke. A fölszabadulás a *Régi ház* meséjében következik be, ahol a kultúra, a szépség, a stílus ötvösművészete már kevésbé szembeütő, a mondanivalóba mélyebben beledolgozott. Innen egyenes vonalban halad a *Bujdosó könyv* aktív, kemény magatartásáig, az író nemzeti hivatásának első tudatos, programba iktatott felismeréséig. Az európai író teljes erejével a nemzeti irodalom felé fordul, pódiumául és szószékéül megalapítja

és haláláig vezeti a *Napkelet* folyóiratot és világosan vallja, hogy a nemzeti irodalom nem jelentheti sohasem a fajta üvegházába zárt irodalmat, hanem mindig az európai kultúra nemzeti lélekkel földolgozott, velősen és jellegzetesen magyar és nemzeti vetületét. Ez a felismerés aztán megteremti a nyugati műveltségű — tehát a nyugatos mozgalommal egy-gyökerű —, de magatartásában határozottabban magyar nemzeti irodalmat. És nemcsak a célt tűzi ki: az *Ősi küldött* a program megvalósítása. Gazdag írói munkássága, életének tanulsága biztos, sokat jelentő példakép most halála után is a vele együtt jártaknak és követőknek, a társaknak és a tanítványoknak.